

**ВАЛЕНТИН БОШКИЛОВ, докторант**

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИПСКИ", гр. БЛАГОЕВГРАД**

## **ДИНАМИЧНОТО КРЕДИТИРАНЕ – ПРЕДПОСТАВКА ЗА УВЕЛИЧАВАНЕ НА КРЕДИТНИЯТ РИСК**

### **DYNAMIC CREDIT AS A PRECONDITION FOR CREDIT RISK INCREASE**

*VALENTIN BOSHKOLOV - Ph.D. student*

*SOUTH-WESTERN UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD*

**Abstract:** The first 120 days of 2005 can be defined as one of the most dynamic six months period for the Bulgarian commercial banks. During this period most of the bank managers were pursuing growth, development and expansion by all the legal means. In expectation of the Bulgarian National Bank's new restrictive measures, bank managers carried out massive advertising campaigns intended to promote low-interest bank loans and attract deposits at a high rate of interest. As a result, mortgage rates dropped under 6% and deposit rates of interest increased to 9% per year. That very dynamics in creditor's activity is a basic precondition for credit risk increase in the bank system.

**Key words:** banks, dynamic credit, credit risk, restrictive measures

#### **ВЪВЕДЕНИЕ**

Можем да кажем, че в предвид активната кредитна дейност на търговските банки се стигна до абсурдната ситуация клиентите да вземат банкови заеми от една финансова институция и да оставят получените пари на депозит в друга. Подобни случаи банкерите коментират помежду си, но не желаят те да стават публично достояние. Факт е обаче, че в надпреварата за повече клиенти те ползваха и непозволени средства като некоректна, а понякога и направо заблуждаваща реклама. Този феномен придоби толкова застрашителни размери, че дори управителят на БНБ Иван Искров обърна специално внимание на него. На банковата среща в Пловдив в началото на 2005 г. той предупреди банкерите, че се подготвя специален закон, който ще задължи кредитните институции да информират коректно клиентите си за всички условия на услугите, които предлагат. Нещо повече, търговските банки ще трябва да ги информират и за методиката, по която определят лихвата по различните кредити. Въобще контролът върху "бизнеса" на търговските банки тепърва ще се затяга и подлага на контрол от страна на Централната банка.

#### **РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ**

В края на м.март 2005 г. преследването на по-големи пазарни дялове придоби почти "истерични" размери. Банките използваша всички законови хватки, за да увеличат размера на кредитните си портфейли, тъй като бяха наясно, че те ще бъдат базата, върху която се предвиждаше от м.април 2005 г. да се изчисляват лимитите за бъдещия ръст на банковите заеми. Първоначално БНБ бе заложила ограничения за повишаването им от 6% на тримесечие, 12% на полугодие, 18% за девет месеца и 24% за година. През последните три дни на м.март обаче статистиката на Централната банка отчете толкова главоломно нарастване на кредитите – от 1, 7 млрд. лв., че то предизвика сериозни подозрения. Ето защо експертите на БНБ провериха схеми на големи търговски банки, които са отпуснали фиктивни заеми, за да увеличат базата, от която ще се отчита тяхното нарастване от началото на м.април. Всъщност Централната банка разкри коя търговска банка по каква схема е "надувала" кредитния си портфейл. Именно затова поведението им бе възприето като неуважение към мерките, предприети от БНБ и предизвика оста реакция от страна на ръководителите

й.Последва незабавна промяна в Наредба №21 (за задължителните минимални размери, които банките поддържат при Българската народна банка), където бяха записани рестрикциите.С цел да премахне ефекта от изкуственото мартенско увеличаване на заемите, УС на БНБ въведе нови ограничения.За банките, които през м.март отчетоха ръст в кредитите над 4%, рестрикциите предвиждат новата база да се формира от кредитния им портфейл в края на февруари, увеличен с 4%.За всички останали базата ще е общият обем на заемите в края на м.март, каквото бе първоначалното решение на БНБ.

Освен това УС на БНБ реши кредитите, които банките отпускат, да се отчитат всеки ден пред Централната банка, като на среднодневна база ръстът им за първото тримесечие до края на юни не може да надхвърля 5%.За първите шест месеца от влизането в сила на мерките този ръст не бива да надхвърля 12, 5%, за деветте месеца – 16, 5%, а до края на м.март 2006 г. – 23%.

На кредитните институции бе отнета и друга "привилегия".От м.април 2005 г. те нямат право да включват одитираната си текуща печалба в собствения капитал, което автоматично ще ограничи възможността им да отпускат заеми. ("**Банкеръ**", 2005 )

Близо 2,4 млрд.лв. са раздадените заеми през м.март на 2005 г.Това е абсолютен рекорд в отпускането на нови банкови кредити.В последните години за месец са отпускани до 500-600 млн. лв.

Данните за м.март 2005 г. се оценяват като стряскащи дори за най-големите привърженици на кредитната експанзия.Само за последните 4 работни дни на месеца са раздадени 1, 7 млрд.лв.Това прави по по над 400 млн.лв. за ден, като най-големи обеми са изтеглени от фирми и корпоративни клиенти.

Мерките, които БНБ предприе за ограничаване на ръста в кредитирането,

директно се отразиха върху увеличението на активите в банковия сектор.Според публикуваната на 25 август 2005 г. месечна статистическа информация на БНБ, в края на юли балансовото число на финансово-кредитната система е било 28,12 млрд.лева.Това е с 12,8% повече, отколкото в началото на 2005 г., когато то е било 24,92 млрд.лева.Ако се направи съпоставка с данните от юли 2004 г., отбелязаното повишение е 36, 2 %.

Отчетеното нарастване на кредитите, в сравнение с дванадесет месеца преди това, е 39,12%.

В края на юли те са били 16,45 млрд.лева.През това време и депозитите на гражданите и фирмите са се увеличили.Наблюдава се обаче негативна тенденция в ръста на привлечените средства от нефинансови институции и физически лица.За седемте месеца на 2005 г. той е едва 10%.

Печалбата на банковата система за юли 2005-а година 338 млн.лв и в сравнение с юли 2004 г. се е покачил с 31,2 %.Основните приходи, както може да се очаква, са от кредитиране.Лихвите по заемите са донесли за седемте месеца на годината 901,5 млн.лева приход, което е с 44% повече, отколкото за същия период през 2004 година.

Кредитирането е здраво обхванато в нормативните юзди на БНБ.Мерките, които Централната банка прие през м.март за ограничаване на отпусканите заеми, доказаха своята ефективност през следващите три месеца и оправдаха прогнозите на анализаторите от големите западноевропейски банки, които имат свои кредитни структури у нас.Статистиката на Централната банка е красноречива в това отношение.През юни 2004 г. общият размер на отпуснатите кредити е бил 11, 84 млрд. лева, в края на същата година той е 13, 81 млрд.лева, а през юни 2005 г. – 16, 19 млрд. лева.Заемите за една година са се увеличили с 36, 86%, а за шесте месеца на 2005 г. – със 17, 23%.При тези темпове на растеж, в края на 2005 г. отпуснатите кредити ще са се насочили към на-

маляване на кредитната експанзия, след проведените мерки на БНБ.

Данните от статистиката на БНБ показват, че се сбъдва и една друга прогноза на специалистите от бранша. А именно, че през 2005 г. кредитните институции ще поставят акцента върху заемите за граждани, и по-специално – върху жилищното кредитиране. Наистина, първите шест месеца на 2005 г. показаха, че финансирането за населението нараства много по-бързо от това за фирмите. От средата на 2004 г. до края на юни 2005 г. корпоративните кредити са се увеличили с 45, 64% - от 7,23 млрд. лева до 10, 53 млрд. лева. За същият период потребителските заеми са се увеличили с 51, 5% - от 2,33 млрд. лева до 3, 53 млрд. лева. Наблюдава се увеличение и в жилищното кредитиране и през юни 2005 г. дяловете на потребителското и жилищното кредитиране са се увеличили съответно с 21, 84% и 9, 31% в сравнение със същия период през 2004 г., когато те са били: потребителско 19, 76%, а жилищните – 5, 6%.

На пръв поглед подобно балансиране на кредитирането намалява кредитния риск за търговските банки. Но така е само

на пръв поглед. Бързото нарастване на заемите за граждани води до увеличаване на покупките на потребителски стоки, а поради липсата на конкурентно производство в станата по-голямата част от тях са внос. С други думи – рязкото нарастване на заемите за населението води до увеличаване на отрицателното търговско салдо, а оттам и до дефицит в текущата сметка на външнотърговския платежен баланс. А последните статистически данни показват, че той нараства с обезпокоителни темпове. В средата на юни 2004 г. дефицитът по текущата сметка е бил 462, 5 млн. евро, докато година по-късно – 694, 4 млн. евро. Тези данни показват, първо, че валутата, която е излезла от страната през първото полугодие, надхвърля с повече от половин милиард тази, която влиза в резерва на БНБ и, второ, че разликата се увеличава. През 2004 г. дефицитът по текущата сметка бе покрит изцяло от чуждестранни инвеститори и инвестиции. Тази година обаче това едва ли ще стане заради проточилите се след изборни процедури, в които държавата остана месеци без нормално структурирана и функционираща изпълнителна власт.

**Таблица 1: Класация на най-добре кредитиращите търговски банки в България към 30 юни 2005 г.**

| Търговска Банка       | Юни 2004 | Декември 2004 | Юни 2005  | Юни 2004 | Декември 2004 | Юни 2005 | Движение на отпуснати кредити юни 2004-юни 2005 в % |
|-----------------------|----------|---------------|-----------|----------|---------------|----------|-----------------------------------------------------|
|                       | Ст-ст    | Ст-ст         | Ст-ст     | Ст-ст    | Ст-ст         | Ст-ст    | Ст-ст                                               |
| Банка ДСК (Bank DSK)  | 1 618,71 | 2 131,55      | 2 560,21  | -        | 65,48         | 64,56    | 58,16                                               |
| ОББ (UBB)             | 1 183,12 | 1 470,16      | 1 840,32  | 63,17    | 66,79         | 68,05    | 55,55                                               |
| Булбанк (Bulbank)     | 935, 41  | 1 310, 71     | 1 477, 88 | -        | -             | -        | 57, 99                                              |
| Ейч Ви Би Банк Биохим | 879,57   | 1 141,29      | 1 270,30  | 65,02    | -             | 58,00    | 44,42                                               |
| Райфайзенбанк         | 779, 53  | 971, 77       | 1 209, 32 | 65, 48   | -             | -        | 55, 14                                              |
| ПИБ                   | 757, 58  | 992, 87       | 1 215, 74 | -        | -             | -        | 60, 48                                              |
| Пощенска банка        | 628, 06  | 737, 28       | 905, 91   | 65, 22   | 63, 14        | 68, 31   | -                                                   |
| СГЕкспресбанк         | 466, 02  | 534, 42       | 596, 39   | 66, 18   | 69, 60        | 65, 53   | -                                                   |

Източник: в. "Банкеръ", 2005

Пренасянето на тежестта от корпоративното към потребителското кредитиране лишава предприятията от финансов ресурс, който им е крайно необходим за технологичното им обновяване. Стимулираното от потребителските заеми увеличение на вноса на стоки пък от своя страна свива вътрешния пазар за българските изделия и косвено нанася щети на предприятията и подрива финансово-икономическата им стабилност. Освен това потребителското и жилищното кредитиране поражда свръхзадължняване на населението и при един срив на националната ни икономика и евентуални фалити на предприятия, голяма част от потребителските заеми няма да бъдат обслужвани редовно. А това ще рече, че търговските банки са застрашени да претърпят загуби по всички направления в най-доходоносната си дейност – кредитирането. Да не говорим, че от известно време се наблюдава тенденция приходите от кредитите да намаляват и прогнозите на някои анализатори са, че тази тенденция ще се задълбочава. Причината е, че заради жестоката конкуренция на финансовия пазар, търговските банки ще се принудят да намаляват още повече лихвените равнища по отпусканите кредити, което ще ограничи и обема на печалбите им, а оттам и резервите, с които могат да покрият загубите при евентуално нарастване на нередовно обслужваните кредити. ("Банкеръ", 2005)

Можем да кажем, че банките или по-голяма част от тях "почти се вместили" във въведените от БНБ ограничения върху ръста на кредитирането. Както броят на финансовите институции, които са надхвърлили лимита от 5% кредитен ръст на тримесечие, така и сумата на заделените допълнителни резерви (които имат функция на наказание за свръхкредитиране), са под очакваните. Допълнителните резерви (в сума двойни над превишението) ще трябва да платят ед-

ва няколко търговски банки, макар повечето от тях да са сред най-големите. Като цяло може да се обобщи, че данните за банковата система към началото на м. юли са категорични, че мерките на БНБ са дали положителен ефект. Въпреки обнадеждаващите данни от ведомството на Иван Искров още не бързат да "вдигат наздравици", тъй като е рано все още за кардинални изводи.

### **КОЙ, КАК И ЗАЩО СЕ ДАВИ В МОРЕТО ОТ КРЕДИТИ ?**

Напоследък, все повече граждани изпитват затруднения при връщането на ползваните от тях банкови кредити. Просрочията по ипотечни и потребителски заеми растат с по-бързи темпове, отколкото се увеличават самите заеми. Това повишава степента на риска в дейността на търговските банки. Въпреки това, банкови анализатори определят състоянието на кредитния портфейл на банковата система като сравнително стабилно, тъй като редовното погасяване на кредитите се движи в едни приемливи рамки, а рискът е калкулиран в цената на банковия кредит. Ако тенденцията на влошаване на кредитните портфейли се засили, банкери прогнозираят затягане на правилата за отпускане на заеми. Засега не се наблюдава тенденция на увеличаване на продажбите на недвижими имоти, ипотекирани в полза на кредитните институции. Брокери не очакват евентуално засилване на тези продажби да повлияе на цените на недвижимите имоти, поради нищожния им дял спрямо общите продажби.

На повърхността на банковия пазар изплува един от ефектите от "бурното" кредитиране на населението – нарастват проблемните ипотечни и потребителски кредити. От няколко тримесечия т.нар. класифицирани заеми, т.е. тези, които не се погасяват редовно и имат просрочия, се увеличават с по-бързи темпове от растежа на общата сума на заемите за

граждани. Става дума за следните проблемни кредити:

**А) Кредити под наблюдение** – натрупани просрочени плащания със забава от 31 до 60 дни. Съществува възможност за влошаване на финансовото състояние на длъжника, което може да постави под съмнение пълното изплащане на задължението.

**Б) Нередовни кредити** – натрупани просрочени плащания със забава от 61 до 90 дни. Данни, че финансовото състояние на длъжника не е стабилно, и че текущите и очакваните му постъпления не са достатъчни за цялостното изплащане на неговите финансови задължения към търговската банка и към другите му кредитори.

**В) Необслужвани кредити** – натрупани просрочени плащания със забава над 90 дни. Финансовото състояние на длъж-

ника се е влошило така, че задълженията му се приемат за несъбираеми (изпитва траен паричен недостиг, обявен е в несъстоятелност или ликвидация и др.)

Според банкови анализатори тази тенденция отразява качеството на кредитните решения, които търговските банки са взимали през последните осемнадесет месеца. В този период голямата битка на банковия пазар се водеше основно по линия на кредитирането на дребно. Повечето финансови институции облекчиха условията по потребителските и ипотечните си заеми, обявиха серии от промоции, за да привлекат клиенти и да завоюват пазарен дял. В съревнованието обаче покрай изрядните клиенти са привлечени и рискови такива, които вече се затрудняват да обслужват редовно заемите си.

**Таблица 2: Обобщен профил на нередовния кредитополучател:**

|                            |                                                                            |
|----------------------------|----------------------------------------------------------------------------|
| <b>Възраст</b>             | Под средната, между 31 и 35 г.                                             |
| <b>Пол</b>                 | По-често мъж                                                               |
| <b>Образование</b>         | Средно и по-ниско                                                          |
| <b>Собственост</b>         | Не притежава имоти                                                         |
| <b>Средномесечен доход</b> | Надвишава незначително месечната вноска по кредита                         |
| <b>Схема на кредита</b>    | Срок над 1 г., по-често кампаниен-за Коледа, за почивка, мероприятие и др. |

Източник: в. "Капитал", 2005

На пръв поглед данните за състоянието на кредитния портфейл на търговските банки показват, че като цяло качеството на кредитите се запазва относително стабилно на високо ниво. Делът на редовните клиенти, които се обслужват по график, и при които няма допусната забава или просрочие в плащанията, е намалял незначително от началото на годината и към края на м. юни 2005 г. е достигнал около стойност 92, 5% от сумата на отпуснатите кредити от финансовите институции. Въпреки, че нивото е по-ниско спрямо края или средата на миналата година, когато делът на редовните кредити е бил около 93 %, според

експерти в бранша, този дял все още се движи в приемливи рамки. За сравнение те посочват, че в повечето страни от ЕС делът на редовните кредити е близък или малко по-висок, отколкото в България. При това там регулациите, по които се класифицират кредитите, са по-либерални и проблемните кредити излизат по-малко като размер.

По предварителни данни, към средата на годината делът на редовните кредити при десетте най-големи търговски банки по сума на активите, които условно се водят в първа група, се е свил до 92, 5%. За сравнение – в края на 2004 г. редовните заеми са били 93, 25%. При бан-

ките от втора група, в която влизат средни и по-малки финансови институции, редовните кредити към края на юни, по предварителни данни, са с дял 91, 4% при 92, 03% в края на 2004 г. При банките от трета група, която включва клоновете на чуждестранни банки в България, редовните кредити са се запазили около 95%.

В последния публикуван тримесечен анализ на БНБ за състоянието на търговските банки, се посочва, че през първите три месеца на 2005 г. се наблюдава ускоряване на темпа, с който кредитите от редовни се прехвърлят в по-неблагоприятна група. Докато през тримесечията на миналата година класифицираните кредити (с просрочия извън редовните) са нараствали средно с около 67 млн. лв., или близо 9%, през първото тримесечие на тази година са се увеличили с 220 млн. лв., или с 23% (при 266 млн. лв. нарастване на класифицираните кредити за цялата минала година).

През първите четири месеца на тази година класифицираните потребителски кредити са нарастнали с 59, 8%. В края на м. април те са достигнали 163 млн. лв., или 4, 84 % от общия обем на отпуснатите потребителски заеми. За сравнение – през последното тримесечие на миналата година класифицирани потребителски кредити са се увеличили само с 5 млн. лв. (при 61 млн. лв. през първото тримесечие на тази година) и в края на декември 2004 г. размерът им е бил 102 млн. лв., или 3, 65% от сумата на всички потребителски заеми.

При ипотечните кредити се регистрира още по-бързо нарастване на просрочията. Сумата на класифицираните ипотечни заеми е нарастнала с 97, 39% през първите четири месеца на тази година. В края на м. април ипотечните кредити, при които има някаква забава в плащанията, са достигнали 3, 52% от общата сума на ипотечните кредити.

Проблемните заеми при потребителското и ипотечното кредитиране все още представляват малък дял от общия му размер, но това се обяснява с факта, че и двата вида кредити растат с високи темпове. Притеснителен обаче според банковите мениджъри е бързият темп, с който се увеличават заемите със забава в обслужването, както и фактът, че те растат по-бързо от общия обем кредити. Например през първите четири месеца ипотечните кредити са скочили с 31% при 97, 39% ръст на класифицираната им част. При потребителските заеми увеличението на общия им обем в същия период е било 20, 9% при 59, 8% ръст на класифицираната им част. За сравнение – търговските кредити са продължили да бъдат сегментът от кредитния портфейл на банките с най-висока степен на степен на проблематичност, но при тях е отчетено по-бавно натрупване на нови просрочия. В периода декември 2004 – април 2005 г. класифицираната им част е нарастнала със 17, 43%, или 132 млн. лв., до 886 млн. лв., което представлява 8, 12% от всички търговски кредити (при 7, 99% към края на 2004 г.)

**Таблица 3: Състояние на кредитния портфейл на търговските банки:**

| Кредити :      | към 30.06.2004 | към 31.12.2004 | към 30.06.2005 |
|----------------|----------------|----------------|----------------|
| Редовни        | 94, 57%        | 93, 12%        | 92, 50%        |
| Под наблюдение | 2, 99%         | 3, 34%         | 4, 00%         |
| Нередовни      | 1, 92%         | 2, 00%         | 2, 10%         |
| Необслужвани   | 0, 52%         | 1, 54%         | 1, 40%         |

Източник: в. "Капитал", 2005



## **ИНФОРМАЦИЯТА ЗА ПРОСРОЧЕНИТЕ КРЕДИТИ НА ОТДЕЛНИТЕ ТЪРГОВСКИ БАНКИ СЕ ГУБИ В ОБЩИЯ КРЕДИТЕН “КЮП”.**

Ще отбележа, че, заради бума на нови банкови заеми, отпуснати основно през първото тримесечие на 2005 г., делът на кредитите със забава в обслужването спрямо общия обем отпуснати кредити на практика е занижен. През първите три месеца на годината бурното кредитиране продължи с високи темпове. Последните мерки, въведени от Централната банка за ограничаване ръста на кредитирането бяха въведени през м.април и забавиха растежа на кредитирането, което реално се усети след м.май. С увеличаването на обема на кредитите по правило автоматично се увеличава и делът на редовните заеми, при които не са се проявили проблеми с тяхното обслужване. Затова, според експерти, делът на редовните кредити се запазва висок към средата на годината. Според тях е твърде възможно, тъй като мерките на БНБ вече забавиха ръста на новоотпуснатите банкови кредити, през втората половина на годината да се отчете спад в дела на редовните заеми и да се създаде впечатлението за влошаване на качеството на кредитния портфейл на търговските банки. Не е ясно какво е състоянието на кредитите, отпуснати от отделните търговски банки, защото тази информация не е публична.

“Темпът на нарастване на класифицираните активи за периода март 2004 г. – март 2005 г. от 62, 23% изпреварва темпа на нарастване на активите от 55 % и е доказателство за нарастващата заплаха от влошаване на качеството на портфейлите, основно на кредитния портфейл на банките”, посочва в свой анализ БНБ. (в. “Капитал”, 2005)

Заплахата според банкери, накратко се изразява в това, че повече класифицирани активи означават по-значим проявен кредитен риск, по-ниска събираемост на вземанията и следователно по-нисък финансов резултат за кредитните институции за бъдещ период.

**Според анализа на Централната банка, данните за растежа на проблемните потребителски и ипотечни заеми “дават основание да се направи извод, че бумът в кредитирането и нагласите за улеснен достъп до кредитен ресурс, провокирани у потребителите на банкови услуги, води до снижаване на критериите за оценка на кредитоспособността, до засилване елемента на спекулативност при търсенето на кредити и в последна сметка до повишаване степента на кредитния риск в дейността на търговските банки”.**

По предварителни неофициални оценки бързият растеж на проблемните потребителски и ипотечни кредити е продължил и през второто тримесечие на годината. Някои банкови експерти смятат, че нарасналите просрочия при ипотечните и потребителските кредити следват развитието на банковия пазар. Допреди 2-3 години банките кредитираха основно фирмите. Затова и най-много просрочия, в това число и към момента, са натрупани по фирмените търговски кредити. Динамичното развитие на кредитирането на дребно в последно време вече логично дава отражение и върху структурата на проблемните кредити. В нея по последни данни делът на ипотечните и потребителските заеми расте, докато на търговските и селскостопанските намалява.



**Таблица 4: Структура на класифицираните кредити**

| <b>Вид кредити:</b>                   | <b>31.12.2003</b> | <b>30.06.2004</b> | <b>31.12.2004</b> | <b>30.04.2005</b> |
|---------------------------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|
| <b>1.Търговски</b>                    | <b>82, 23%</b>    | <b>78, 60%</b>    | <b>79, 38%</b>    | <b>75, 47%</b>    |
| <b>2.Потребителски</b>                | <b>6, 89%</b>     | <b>10, 45%</b>    | <b>10, 70%</b>    | <b>14, 00%</b>    |
| <b>3.Други</b>                        | <b>6, 34%</b>     | <b>5, 33%</b>     | <b>5, 03%</b>     | <b>4, 69%</b>     |
| <b>4.Селскостопански</b>              | <b>2, 94%</b>     | <b>3, 26%</b>     | <b>2, 41%</b>     | <b>1, 87%</b>     |
| <b>5.Жилищни ипотечни на граждани</b> | <b>1, 60%</b>     | <b>2, 36%</b>     | <b>2, 48%</b>     | <b>3, 97%</b>     |

Източник: в. "Капитал", 2005

Мотивирани от желанието да завоюват по-добър пазарен дял, през последната година и половина, търговските банки масово облекчиха условията по заемите за населението, като заедно с това някои финансови институции (поради липса на опит, достатъчно капацитет, кадри или по други причини) може да са занижили и оценката на риска. Клиентите на свой ред невинаги са преценявали добре финансовото си състояние и финансовата тежест, която поемат с тегленето на ипотечен или потребителски кредит, както и възможностите да го обслужват редовно и безпроблемно в бъдещ период от време. Набиращата скорост конкуренция от небанкови институции също допринася за увеличаване на риска във финансовата система. С присъствието си на пазара тези небанкови "играчи" са провокирали все по-агресивното предлагане на кредитни схеми с облекчени условия, при които не се прилага подробно проучване на клиентите и не се изискват необходимите обезпечения. По този начин се е увеличил рискът и за търговските банки, защото при липсата на кредитни бюра и по-пълни регистри, те не могат да проучат кредитната история и текущата задължнялост на кандидатите за заем.

Централният кредитен регистър при БНБ съдържа данни само за обслужването на банковите кредити – липсват небанковите, например лизинговите. В него се отразяват всички вземания на търговските банки без

овърдрафти по дебитни карти до хиляди лева (при условие, че са в категория "редовни"). В Централният кредитен регистър (който се регламентира, създава и функционира съгласно Наредба № 22 на БНБ) се отразява текущото обслужване на кредитите и просрочията, ако има такива. Той бе разширен през миналото лято на 2004 г. (преди това отразяваше само кредитите, в размер над 10 000 лв), за да могат банките да направят справки за задължнялостта на кандидатите за заем и за поведението им по кредити, отпуснати от други кредитни институции.

В централният кредитен регистър не подлежат на отчитане и кредитите на правителството, кредитите на Българската народна банка и овърдрафтите по дебитни карти, в размер под 1 000 лв., освен в случаите, когато вземането престане да бъде категоризирано като редовна експозиция по смисъла на Наредба № 9.

Можем да кажем, че регистрираното увеличаване на класифицираните кредити до голяма степен е резултат и от нормативните промени, които целят охлаждане на ръста на кредитирането. С изменение в Наредба №9 на БНБ (за оценка и класификация на рисковите експозиции на банките и формиране на провизии за загуби от обезценка), банките загубиха възможността да прехвърлят необслужвани кредити от по-висока в по-ниска рискова група и така да спестят разходи за провизии веднага след като длъжника плати поне една погасителна вноска. Сега кредитите

могат да се прехвърлят в по-благоприятна група едва след като минат шест месеца, в които да се види, че клиентите действително са започнали да ги обслужват редовно. Идеята на промяната е банките да са по-консервативни в оценката на състоянието на кредитните си портфейли. С тази промяна обаче формално се изкривява картината за качеството на кредитите, защото много заеми продължават да се водят като проблемни, въпреки че редовното им обслужване е подновено. В тази посока работи и друго изискване от последните мерки – кредитните портфейли на банките да нарастват с определен процент на тримесечие. Спазването на този критерий се оценява по изменението на нетните кредитни портфейли на банките (обема на brutните кредити минус заделените провизии за класифицирани кредити). Това е стимул за някои банки да класифицират повече кредити и да заделят провизии за тях и по този начин да се вместят в заложените темпове за нарастване на нетния им портфейл.

### **КРЕДИТНИЯТ РИСК В НОВАТА ОБСТАНОВКА**

Служители на банки, ангажирани с оценката на риска, коментират, че не наблюдават драстично увеличаване на проблемните кредити в последните месеци и не очакват подобно развитие в близко бъдеще. Те добавят, че по правило банките калкулират потенциалната опасност да понесат загуби от невръщането на част от заемите в цената, при която финансират клиентите. Така този риск е отчетен и в по-малка степен би могъл да повлияе на финансовата им стабилност. Разбира се, има по-генерални обстоятелства в икономиката, които биха могли да се отразят негативно както на отделни банки, така и на системата като цяло – например криза в структуроопределящи отрасли като туризма, забавяне на

икономическия растеж като цяло, радикални структурни реформи в определени области. Във връзка с тези потенциални рискове обаче банковата практика е да се преценява каква да бъде структурата на кредитния портфейл. Всеобщо е мнението на банкери, ангажирани със събиране на вземания на фирми, че като цяло по-често клиентите не обслужват заеми редовно не защото са некоректни, а защото срещат временни затруднения от различен характер или са повлияни от някакви конкретни обстоятелства. Забелязва се една тенденция, особено през летните месеци, че когато човек изпитва някакви финансови затруднения, първо спира да плаща по кредитната си карта. При ипотечните кредити по правило проблемите са най-малки. Задълженията по тях се събират най-лесно, защото хората трудно биха се разделили с дома си.

По наблюдения от банкери, занимаващи се със събиране на задължения, от кредитите на физически лица, които банките предават за събиране, най-много са потребителските заеми без обезпечения и задълженията по кредитните карти. Причината е, че по тях няма учредена ипотека или поръчители, срещу които може да бъде насочено изпълнението при събиране на вземанията. По-често проблеми с обслужването възникват при потребителски кредити в по-малък размер – от 500 до 2 500 лв., защото най-често те се отпускат на хора с по-ниски доходи. Освен заради ниските доходи, клиентите, изтеглили потребителски заеми в по-малък размер, имат по-често проблеми с връщането им и заради факта, че на някои им се налага често да сменят работата си заради ниската квалификация. Ако се направи сравнение между фирмените кредити и тези на физическите лица, като процентно съотношение се наблюдават повече просрочия при тези на физически лица, най-вече при потребителските

заеми. Най-често причините за това са, че голяма част от кредитополучателите често пъти получават заплатата си със известно закъснение и това съответно води до определено просрочие от тяхна страна. Когато получат заплатата си, клиентите се стремят най-често да обслужват текущи разноски като ток, телефон, вода, (които има опасност да бъдат изключени, ако не се платят в срок) или жилищни кредити, които са с по-големи суми.

Клиентите допускат няколко основни грешки, когато избират какъв вид кредит да изтеглят и те впоследствие са причина за проблемите с тяхното обслужване. Често фирмите не съобразяват погасителния план по кредита, който договарят, с приходите от дейността си, с евентуалната сезонност на стопанската дейност и т.н. Например, в някои случаи финансовите постъпления имат сезонен характер и оттам се срещат затруднения с плащането на месечните погасителни вноски по отпуснатия кредит, извън този период. Често предприемачи теглят заеми във валута, различна от лева и еврото, заради преференциално пониски лихви и условия, но не отчитат, че приходите им от дейността е точно в левове или евро. И при движението на валутния курс и формирането на валутни разлики след това се оказват в затруднено положение, защото вноските им се променят – увеличават, а те не са отчели тези курсови разлики. По правило, заем трябва да се тегли във вида валута, в която са приходите на фирмата от осъществяваната стопанска дейност.

Друга често срещана грешка е фирмите да финансират инвестиционни проекти с кредити за оборотни средства. Така те правят дългосрочна инвестиция с краткосрочни заемни финансови средства и се оказва, че трябва да започнат да връщат финансовия ресурс, преди да са започнали да реализират постъпления от направената инвестиция. Например, кредита трябва да се връща след

първата година на неговото отпускане, а инвестиционния проект ще осигури финансови постъпления едва след третата година. Именно това разминаване се оказва фатално за някои фирми и влияе – неблагоприятно на тяхната кредитоспособност и конкурентноспособност на дадения целеви пазар.

Основната грешка при гражданите, които теглят кредит, е че не съобразяват каква да е месечната погасителна вноска по него, така че след нейното приспадане, доходът, който остава в домакинството, да е достатъчен за неговата месечна издръжка. Като и фирмите, гражданите често теглят заеми във валута, заради изгоден лихвен процент и преференциални условия, които впоследствие заради промяна в курса, обслужват със затруднения. Не са малко и гражданите, неотчитащи, че срокът за плащане на месечната им вноска по кредита трябва да е съобразен с времето, по което получават своята работна заплата. При жилищните кредити проблеми с обслужването произтичат от това, че изборът на жилище и оттам на размер на кредита не са съобразени с доходите, с които ще се погасява заема. Например купувачи разчитат, че ще изплащат имота с доходи от наем, но се оказва, че наемът невинаги покрива погасителната вноска по кредита. (**"Капитал", 2005**)

**В заключение** смятам, че ако се появи неблагоприятна тенденция на влошаване на кредитните портфейли на търговските банки, най-вероятно кредитните институции ще прибегнат до преразглеждане на правилата по кредитните сделки, но едва ли ще "свият" кредитирането. Последните мерки на Централната банка ограничават растежа на банковите кредити под обемите, които търсенето на пазара позволява да се реализират. Затова при евентуален ръст в проблемните кредити финансовите институции по-скоро ще проучат дали правилата за отпускане на заемите не са прекалено либерални и дали

служителите, които одобряват заемите, спазват тези правила.

Считам, че ограничителните мерки, които БНБ предприе от началото на м.април 2005 г. за “охлаждане” и ограничаване ръста на кредитирането, ще повлияят не само за умерено нарастване на обема на кредитите, а оттам и балансирано изграждане на

кредитния портфейл, но и за подобряване на тяхното качество и успешното управление на кредитния риск. Презумпцията е, че когато търговските банки отпускат по-малко банкови заеми от потенциалните им възможности, те имат възможност да го правят при по-добри за тях условия.

#### **ЛИТЕРАТУРА:**

1. В-к “Банкеръ”, 27.08 – 02.09.2005 г., бр.34.
2. В-к “Капитал”, 10-16 септември 2005 г., бр.36.
3. Наредба №9 на БНБ за оценка и класификация на рисковите експозиции на банките и за формиране на провизии за загуба от обезценка.
4. Наредба №22 на БНБ за Централен кредитен регистър на банките.
5. Наредба №21 за задължителните минимални резерви, които банките поддържат при Българската народна банка.